

Jahkedieđáhus 2023

Mii addit dutnje nuvttá rádiid
ja dieđuid vuoigatvuodaidat
birra dearvvašvuoda- ja
fuolahusbálvalusas, ja sáhttit
veahkehit du gávnnahit leago
dearvvašvuodaveahkki doarvái buorre.

Sisdoallu

Álggahus	2
Golbma suorggi maiguin mii fuolastuvvat erenoamážiid:	3
Pasieantavuogiatvuodát rihkojuvvojit dahje eai doaimma nu go lei jurdda..	3
Norggas ii leat buohkaide seammaláگان dearvvašvuodafálaldat	3
Beare heajos kvalitehta addá alla pasieantasihkarvuodáriska	3
Pasieanta- ja geavaheaddjiáittardeaddji birra	4
Nationála statistihkka	6
Spesialistadearvvašvuodabálvalusa statistihkka	7
Suohkanlaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa statistihkka	9
Pasieantavuogiatvuodát – man duodát leat dat?	12
Vuordináigi ja áigemearirihkkun	12
Dearvvašvuodabálvalusaid hilgun – maid de?	14
Vuoigatvuodamearrádusat – doibmet go dat áigumuša mielde?	15
Suohkanlaš áššemeannudeapmi hedjonahtta riektesihkarvuoda	18
Kvalitehta dearvvašvuodabálvalusas	19
Vuorasiidfuolahus.....	19
Ovttasdoaibman dearvvašvuodabálvalusas	21
Dulkkageavaheapmi.....	22
Fástadoavttirfálaldat.....	22
Dohkálaš dearvvašvuodaveahkki.....	23
Pasieantamátkkit	24
Movt vuoruhuvvojit sierra pasieantajoavkkut ja geavaheaddjiid bálvalusaidjuogadeamis?	27
Vuoigatvuolta válljet dikšunbáikki.....	27
lešmáksu nuoraide.....	30
Stuora erohusat suohkanin mat galget fállat doarjaga oapmahaččaide	30
Ná bargat mii buoridit kvalitehta dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas	33

Álggahus

Dálá ráđdehusa váldomihttomearri dearvvašvuodasuorggis lea viidásetovddidit ja nannet min oktasaš dearvvašvuodabálvalusa ja eastadit sosiála ja ekonomalaš dearvvašvuodaerohusaid. Movt dearvvašvuoda- ja fuolahabálvalus vuoruha oážžu - ja boahotá ain oážžut - issoras stuora fokusa ovddasguvlui. Boarrásiid oassi Norggas lassána, mii eallit guhkit duodalaš buozanvuodain, ja čielggadan- ja dikšunvejolašvuodat ovdánit jodánit. Dearvvašvuodabargiid ja ekonomijja lohku ii lassán seamma leavttuin. Beare unnán bargit ja beare heajos dahje boasttugelbbolašvuohhta dearvvašvuodabálvalusdagaha ahte pasieanttat ja geavaheaddjit eai oaččodan dearvvašvuodaveahki masa sis lea vuoigatvuohhta. Mii oaidnit ahte dát dáhpáhuuvvá vaikko dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalus diehtá ahte dárbu lea dakkár. Sihkkarastin dihte pasieanttaide ja geavaheddjiide dohkálaš dearvvašvuodaveahki, fertejit bálvalusat boahtteáiggis organiserjuvvot eará ládje ja bargat eará ládje. Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusat geavahit eanet ja eanet digitála veahkkeneavvuid sihke čielggadeamis, divššus ja hálldašeamis. Dat sihkkarasttášii bálvalusaid kvalitehta, buoridivččii bargiid gáržžes resurssaid, ja beavttálmahtášii barggu. Eanet digitaliseren sáhtášii dahkat ollu bálvalusaid ollu álkibun ja eanet

olámuttos ássiide. Seammás ferte vuhtiiváldit sin geat eai nákke ávkkástallat dainna.

Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji vásáhusat eai leat ollislaš dilálašvuodaraporttat riikka dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas. Mii diehtit ahte eatnasat leat duhtavaččat daiguin dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaiguin maid sii ožžot. Muhto mii leat lásen sidjiide geat duodai muitalit mii ii doaimma doarvái bures. 2023:s šattai vel vidat jagi mañjalagaid odđa olahus das man ollu olbmot váldet midjiide oktavuoda.

Mii juogadit vásáhusaid doppe gosa dat gullet, vai rievdan lihkostuvvá. Dat geat minguin váldet oktavuoda leat dávjá pasieanttat, geavaheaddjit ja oapmahaččat geat leat duhtameahttumat, sii geat dárbbášit veahki gávdnat dearvvašvuodaguovllu, ja sii geat dárbbášit dieđuid. Dearvvašvuodabargit váldet maiddai oktavuoda, ovdamearkka dihte pasieanttain dahje geavaheddjiin, ja háliidit veahki vai váttis ovttasbargu buorrána.

Jahkediédáhus lea čállojuvvon min vásáhusaid vuodul, ja leat historjjálaš ollu olbmot geat leat váldán minguin oktavuoda; 18241 erenoamáš muitalusa bohte Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddjái jagis 2023. Geavat

min jahkedieđáhusa vai oaččut diehtit makkár deaddu norgga dearvvašvuodasuorggis lea, sin bokte geat duodai dovdet dan gorudis.

Jannicke Bruvik Nationála koordináhtor divššohas- ja geavaheaddjiáittar-deaddji

Jannicke Bruvik

Golbma suorggi maiguin mii fuolastuvvat erenoamážiid:

Pasieantavuoigatvuodát rihkkojuvvojit dahje eai doaimma nu go lei jurdda

Pasieanttaid ja geavaheddjiid riektesihkarvuohta lea áitojuvvon go dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa bargiin lea beare unnán máhttu vuoigatvuodaid birra. Mii oaidnit ahte njuolggadusat dulkojuvvojit ja geavahuvvojit iešguđet ládje, ja de fertet mii jearrat: Man duodalaččat leat min vuoigatvuodát?

Beare heajos kvalitehta addá alla pasieantasihkkarvuodariska

Olles dearvvašvuodabálvalus vásiha resursavátnivuoda ja rievttis gelbbolašvuoda váilli. Dasa lassin leat stuorra hástalusat gulahallamis ja ovttasdoaimmamis buot dásiid gaskkas. Mii oaidnit ahte váikkuhusat leat eahpesihkkaris pasieanttat ja geavaheaddjit geain lea unnán luohttámuš vuogádahkii.

Norggas ii leat buohkaide seammalágan dearvvašvuodafálaldat

Mii oaidnit ahte gos don orut, gii don leat ja leatgo dus nana oapmahaččat, váikkuhit goas ja makkár dearvvašvuodaveahki don oaččut.

Pasieanta- ja geava- headdjiáittardeaddji birra

Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji servodatdoaimma lea áimmahuššat pasieantta ja geavaheaddji dárbbuid, beroštumiid ja riektesihkarvuoda. Dasa lassin mii áigut buoridit kvalitehta dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas.

Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji ortnet lea lága bokte nannejuvvon Pasieanta- ja geavaheaddjivoigatvuodalága 8. kapihttalis. Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddjis leat 15 kantuvrra miehtá riikka. Juohke kantuvrra ja mielbargiid jodiha áittardeaddji. Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji lea stáhtalaččat organiserejuvvon Dearvvašvuodadirektoráhta vuollái, earret min kantuvra Oslos, mii lea suohkanlaš kantuvra. Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji ovttasbargá Oslo suohkanin šiehtadusa bokte fállat oktasaš pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddjibálvalusaid Oslos ja dan birrasis.

Jan Morten Berntsen lea Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji hálddohuslaš jodiheaddji, ja Jannicke Bruvikas lea fágalaš mearridanváldi nationála oktiordnejeaddji áittardeaddjin, ja sus lea maid dai nationála ovddasteaddjirolla.

Min geavaheddjiidrádis lea ráđdeaddi rolla Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddjis, ja buktá rávvagiid áššiide mat gusket min bálvalusfálaldahkii. 2023:s leat mis leamaš guokte čoahkkima; okta digitála čoahkkin ja okta fysalaš čoahkkin. Geavaheaddjirádis leat čuovvovaš olbmot mielde: Alva Aspmo, Nina Bakkefjord, Nasreen Begum, Marie Dahlskjær, Tore Haukvik, Marianne Clementine Håheim, Jonas Brodin Rist, Marius Sjømæling ja Samina Tagge.

Pasieanta- ja geavaheaddjiáittardeaddji ovttasbargá DigiUng-programain ja das lea sierra vástidanjoavku gažaldagaide mat bohtet sisa neahttasiiddus Ung.no. 2023:s vástideimmet mii 151 gažaldaga min ovddasvástádussuorggi siskkobealde.

Čakčat 2023 virgádeimmet mii ovttá ráđdeaddi geas lea erenoamáš ovddasvástádus nannet min bálvalusaid sámi álbmoga ektui. Lea mánga jagi leamaš bargu oažžut dan gelbbolašvuoda mii dál lea sajis. Ráđdeaddi galgá leat mielde ovddideame sáme gielat ja sámi kultuvrralaš heivejuvvon áittardeaddji-bálvalusa.

Jagi 2023 leat mii geavahan áiggi siskáldas kvalitehtaovddideapmái. Olles organisašuvdna lea mángga ládje almmustahtán ja duođaštan min nana ja geahnohis beliid, min hehttehusaid ja min sávaldagaid ja vejolašvuodaid ovdánit. Mii leat jearahallan pasieantaid ja geavaheddjiid, dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa bargiid ja eará ovttasbargoguimmiid. Mii leat geavahan buot dán áddejumi ráhkadit plána dasa ahte makkár surggiid mii galgat ovddidit buoremussan sidjiide geaid mii áigut veahkehit.

Ovdamearka dihte leat mii álggahan formálalaš telefodnaovttasbarggu buot min guovlluin, sihkarastin dihte ahte dat vástiduvvo ja ahte sii geat riŋgejit ožžot veahki. Beroškeahttá ássanbáikkis ja ovttaskas áittardeaddjiekantuvrra resursadilis. Eará ovdamearka lea oktasaš máhttobánkku ásaheapmi mii galgá vástidit dábáleamos gažaldagaid, lassin dasa ahte mii leat váldán atnui ođđa kvalitehtavuogáda-

Bargu maid mii dál bargat siskáldasat organisašuvnnas lea dehálaš ja dárbbášlaš vai mii ain galgat sáhttit buvttadit buori kvalitehta boahteáiggis, vaikko ain eambbogat váldet oktavuoda juohke jagi almmá midjiide lassánit resurssat.

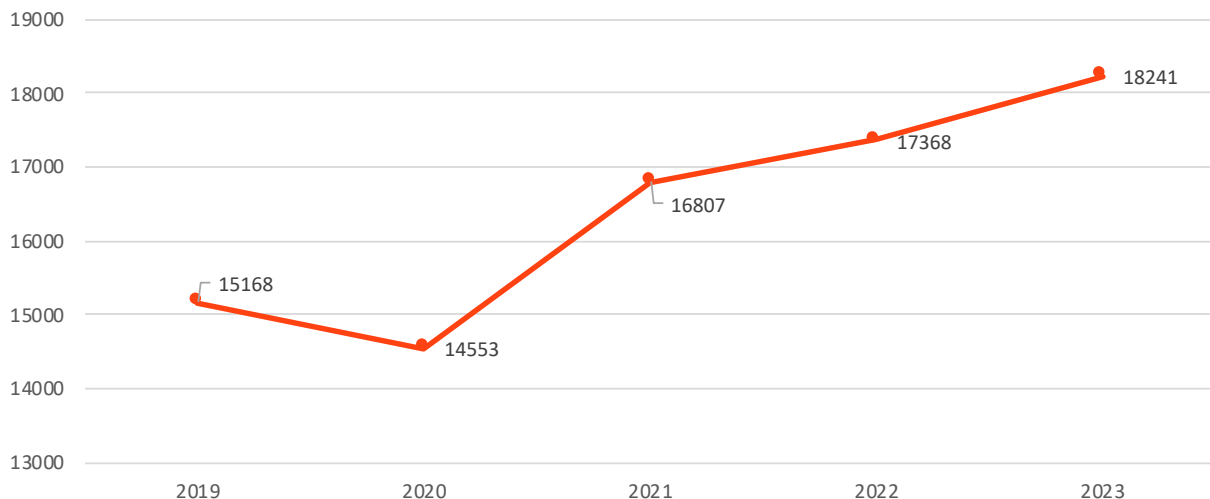
Nationála statistihkka

2023:s bohte Pasieanta ja geavaheaddjiáittardeaddjái 18241 oktavuodaváldima. Dat lea 20% lassáneapmi viđa jagis, ja lea fas odđa historjjálaš olahus.

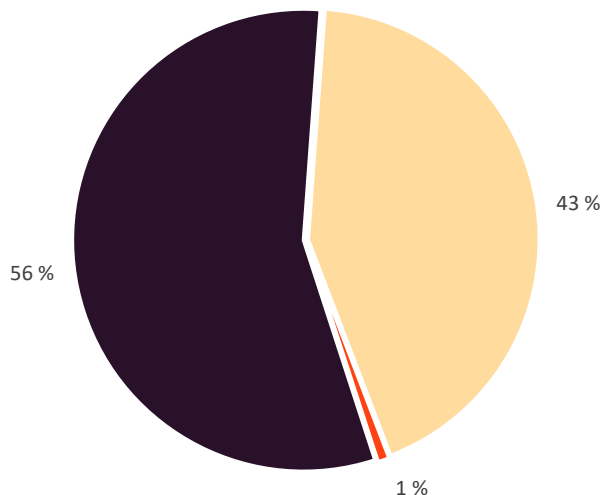
Muđui oaččuimet mii:

- Eanemusat váldet oktavuoda spesialistadearvvašvuodabálvalusa áššiid birra
- 7743 ášši bohtet spesialistadearvvašvuodabálvalusas ja 6044 ášši suohkanlaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas
- Gaskal 500 ja 600 ášši mat leat registrerejuvnon sihke spesialistadearvvašvuodabálvalusas ja suohkandearvvašvuodabálvalusas. Dávjá lea sáhka dan birra go pasieanttaid sirdet iešguđet dásiid gaska, ja vejolaččat maiddái bálvalusdásiid gaskasaš ovttasbarggus.
- 111 ášši almmolaš bálnedearvvašvuodabálvalusas
- 3769 oktavuodaváldima maid eai bidjan dássái, go eat ožžon doarvái dieđuid nu ahte sáhttiimet bidjat ášši dihto suohkanii dahje dihto doibmii spesialistadearvvašvuodabálvalusas
- 1242 oktavuodaváldima mat ledje olggobealde min mandáhta

Oktavuodaváldimat oktiibuot

Áššejuohku gaskal spesialistadearvvašvuodabálvalusa, suohkanlaš dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusa ja almmolaš bátne dearvvašvuodabálvalusa

■ Specialistadearvvašvuoda bálvalus ■ Suohkanlaš dearvvašvuoda- ja fuolla bálvalus ■ Almmolaš bátne dearvvašvuodabálvalus

Spesialistadearvvašvuodabálvalusa statistihkka

Spesialistadearvvašvuodabálvalusas oazžut mii eanemus oktavuođaváldimiid psyhkalaš dearvvašvuodasuddjema ja kirurgijja birra.

- Oktavuodaváldimiid lohku psyhkalaš dearvvašvuodasuddjema siskkobealde lea lassánan jahkásaččat dan maŋemus 5 jagi. 1756 oktavuođaváldima 2019:s 2723 rádjái i 2023:s
- Dat addá nana 55% lassáneami viđa jagis
- Dábálaččat leat midjiide eanemus oktavuođaváldimat leamaš kirurgijja birra, muhto 2020:s lei doppe mearkkašahti geahppáneapmi, mii árvideames lea Covid-19 pandemiija geažil.
- Lohku oktavuođaváldimin kirurgijjas lea fas lassánan dan maŋemus golbma jagi, muhto ii aŋkke leat juksan seamma dási mii pandemiija ovdal lei
- Lohku oktavuođaváldimiin siskkobealde sismedisiinna, nevrologijja, riegádahttinveahki ja nissonbuozanvuoda, onkologijja ja gárrenmirkosorjjasvuoda ja eará sorjjasvuoda, leat leamaš unnit variašuvnnat dan maŋemus vihtta jagi.

Spesialistadearvvašvuodabálvalusa bálvalussuorggit

Go pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddjin váldo oktavuoha, de registrerejuvvo dat sihke bálvalusdásis, fysalaš bálvalusbáikkis ja sivvan dasa manne minguin váldojuvvo oktavuoha.

- 19 % áššiin gos oktavuodaváldin lea spesialistadearvvašvuodabálvalusa birra, lea ieš dikšundoaibma sivvan manne minguin váldo oktavuoha.
- “Dikšundoaimmat”- kategorijas gávdnat mii áššiid gos pasieantat leat vásihan pasieantavahága, boasttuvuodaid divššus dahje iskkadeamis, dahje mat eai leat olahan vurdojuvvon bohtosa divššus.
- 18% dakkár oktavuodaváldimiin sáhtta guorrat kirurgiijai, ja dalle eanaš ortopedalaš kirurgiija.
- Váilevaš bálvalusjuolludeapmi lea váldosivvan dasa go olbmot váldet oktavuoda 10% áššiin spesialistadearvvašvuodabálvalusas. Dat lea lassáneapmi 2022 rájes, go vástideaddji lohku lei 8%.
- Psychkalaš dearvvašvuodasuddjemii gullet 48% oktavuodaváldimiin main váidet váilevaš bálvalusfállama. 2018:s lei dát lohku 38%.
- Go oktavuoha váldojuvvo dan dihte go lea soahpameahttuvuoha, boasttuvuoha dahje maŋnonan diagnosabidjan, de lea oalle stuora stuora oassi earenoamássurggiin mánáid ja nuoraid nevrologiijas ja psychkalaš dearvvašvuodas

- Onkologijias leat mánggas geat almmuhit váilevaš/heajos čuovvuleami sivvan dasa go válde oktavuoda.
- Oktavuoda váldimat guhkes vuordináiggi geažil spesialistade-arvvašvuoda bálvalusas, bohtet eanas pasieanttain geat vurdet ortopedalaš čuohtadeami.

Vuolábealde diagrámma čájeha kategorijaid mat dávjimusat ledje sivvan go minguin válde oktavuoda spesialistadearvvašvuoda bálvalusaid dáfus 2023:s.

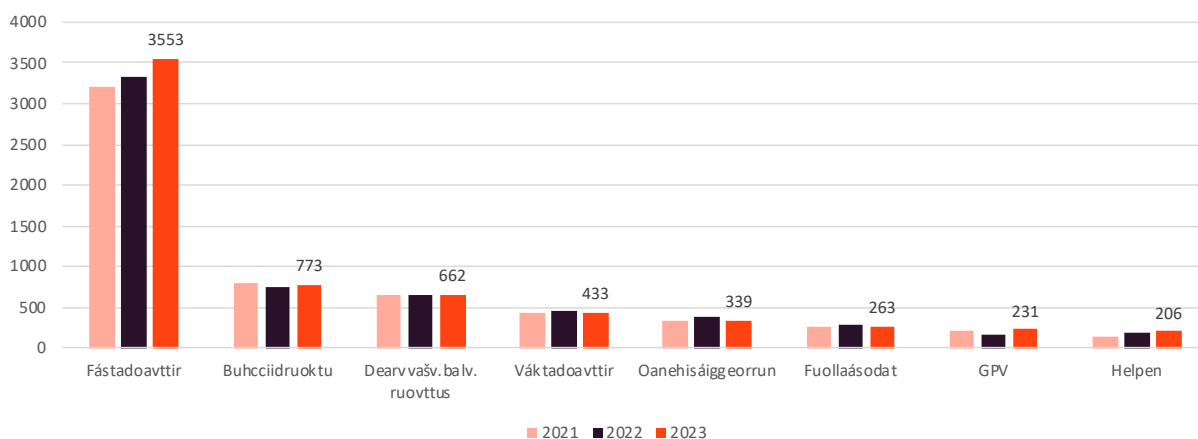
Suohkanlaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa statistihkka

Suohkanlaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas válde eatnasat oktavuoda fástadoavttirbálvalusa birra.

- Diekkár oktavuoda váldimat leat lassánan juohke jagi 2018 rájes, ja dat lea 54% lassáneapmi dan rájes 2023 rádjái.
- 2022:s lei lassáneapmi 2018 rájes 44%
- Olles 46% suohkanlaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji áššiin leat fástadoavttirbálvalusa birra.

- 2022:s lei vástideaddji lohku 49%, muhto oktavuodáváldimiid ollislaš logu lassáneapmi suohkanlaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas dagaha ahte proseanttalaš lohku mii lea fástadoaktáriid birra lea njjedjan go buohtastahte 2022:n, vaikko oktavuodáváldimiid lohku lea lassánan.
- Áššit mat gusket buhcciidruktui, dearvvašvuodábálvalusaide ruovttus, persovnnalaš veahkkái maid geavaheaddji stivre (BPA) ja helpemii, leat veaháš lassánan 2023:s.
- Áššit mat gusket doavttervávttaide, oanehisáigge orrumiidda ásašusas, ja fuolahusásodagaide leat veaháš geahpeduvvon.

Suohkanlaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusat

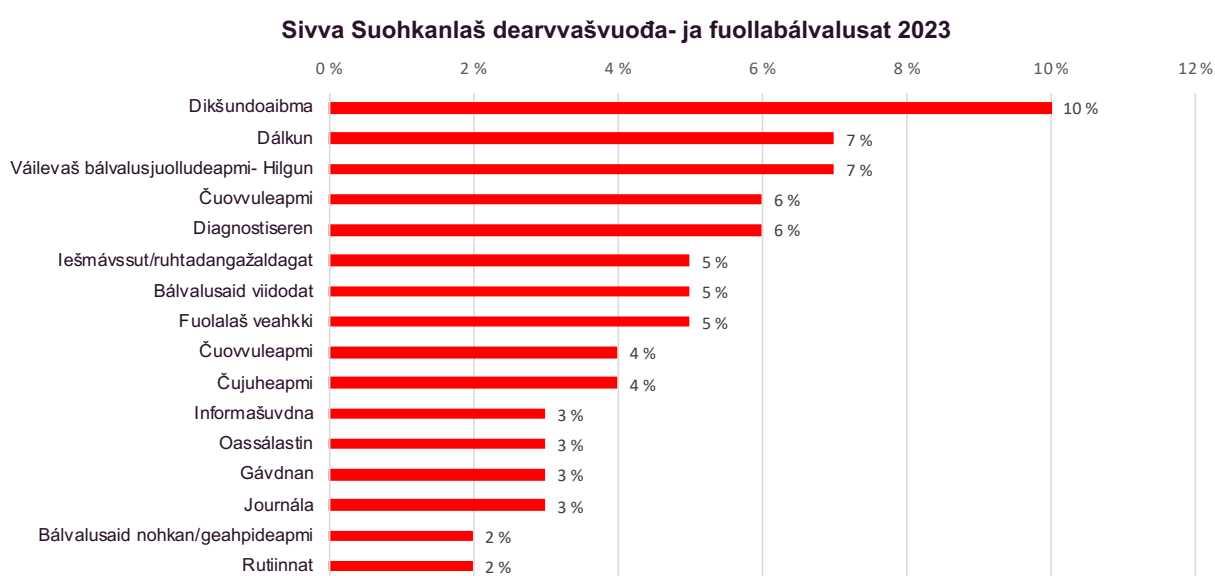
Nu movt spesialistadearvvašvuodábálvalusas ge, lea duhtameahttunvuolta dikšodoaibmabijuin váldosivvan dasa go minguin váldo oktavuoda suohkanlaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa dilálašvuodaid oktavuodas.

- Vaikko doavtterfáktabálvalus gokčá dušše 6% áššiin suohkanlaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas, de sin oassi dahká 26% oktavuodáváldimiin mas iešalddis dikšundoaibma lea váldosivvan oktavuodáváldimii
- Sis geat váldet minguin oktavuoda dan geažil go leat duhtameahttumat bálvalusaid viidodagain, sáhtttá 28% dain guorrat ruovttu dearvvašvuodábálvalusaide, vaikko dán bálvalussii gullet dušše 8% oktavuodáváldimiin maid mii oažžut suohkanlaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas.
- Duhtameahttunvuolta dan geažil go leat ožžon unnit bálvalusaid

dahje leat massán bálvalusaid, sáhtta 16% dáhpáhusain guorrat geavaheaddji stivren persovnnalaš veahkkái (BPA)

- Oktavuodaváldimat BPA oktavuodas, lea dušše 3% oppalaš oktavuodaváldimiid logus suohkana dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas.

Diagrámma vuolábealde čájeha kategoriijaid maid vuodul lea dávjjimusat váldon oktavuohta minguin suohkana dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid áššiid birra jagi 2023.

Pasieantavuoigatvuodát – man duodát leat dat?

Pasieantavuoigatvuohta lea ovttaskas pasieantta vuoigatvuohta mii lea čilgejuvvon juogo lágas dahje láhkaásahusas iešguđet eavttuid vuodul. Go eavttut devdojuvvojit, de lea pasieanttas vuoigatvuohta oažžut dan mii lea čilgejuvvon. Ii leat lohpi hilgut gáibádusaid ja ákkastallat daid ruhtadiliin. Pasieantavuoigatvuodát leat álo ovddabealde bušeahhtarámmaid!

Pasieantavuoigatvuodáid sáhtá juohkit golmma váldooassái: gáibádus oažžut dearvvašvuodaveahki, gáibádus ieš dearvvašvuodaveahki oktavuodas, ja vuoigatvuohta váidit. Go pasieanttas lea vuoigatvuohta oažžut dearvvašvuodaveahki, de mearkkaša dat seammás ahte muhtumis lea geatnegasvuohta dan addit.

Dás oaidná Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji ahte pasieantavuoigatvuodát rihkkojuvvojit, dahje eai doaimma áigumuša mielde:

Vuordináigi ja áigemearirihkkun

Vuordináigi lea dat rájes go oaččut dieđu ahte dus lea vuoigatvuohta oažžut dearvvašvuodaveahki spesialistadearvvašvuodabálvalusas dassážiigo oaččut dearvvašvuodaveahki. Mearrádusas rievtti birra oažžut dearvvašvuodaveahki galgá leat dáhton, mii mearkkaša áigemearri mii muitala goas manjimusat galggat iskojuvvot dahje oažžut divššu. Jus it oaččo dearvvašvuodaveahki áigemearrái, gohčoduvvo dat áigemearrerihkkun.

Oktavuodaváldimiid lohku pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeddiin lea lassánan vuordináiggi ja áigemearri rihkkuma birra. Oktavuodaváldimat čatnasit buot ossodagaide buohcciviesuin, muhto min vuorjašupmi lea eanet go dušše áigemeariid rihkkuma birra.

Pasieanta gii lea ožžon áigemearri galgá sáhttit vuordit ahte dearvvašvuodaveahki álggahuvvo mearriduvvon beivvi sisa. Jus áigemearri ii sáhte doallat, de galgá pasieanta oažžut dieđu dan birra oktan dieđuiguin ahte lea vejolašvuohta oažžut divššu eará báikkiin. Pasieanta galgá ieš beassat

leat mielde mearrideamen galgá go oažžut divššu eará báikkis, vai háliida go vuordinlisttus vuordit álgo báikkis vaikko dat mielddisbuktá ahte áigemeari rihkkojuvvo.

Sii geat váldet oktavuoda minguin vuordináiggiid ja áigemeari rihkkumiid birra leat mángii riŋgen buohccivissui, muhto eai leat ožžon dieđu goas sáhttet vuordit diimmu, dahje makkár vuoigatvuodát sis leat jus áigemeari rihkkojuvvo. Mii vásihit ahte leat stuora erohusat das movt pasieanttaid telefodnaoktavuodaváldimat vástiduvvojit, maiddá seamma dearvvašvuodadoaimmahagas. Lea dábálaš ahte pasieanttat ballet ahte dávda šaddá vearrábun vuordináiggis. Mii gullat pasieanttain geat eai dieđe lea go medisiinnalaččat dohkálaš ahte sii leat ráiddus. Buorre, riehta ja heivehuvvon diehtujuohkin lea dehálaš dán rašes vuordináiggis.

Buohcciviesut fertejit raporteret man ollu áigemearit leat rihkkojuvvon, ja galget geahččalit garvit dan. Mii ballat ahte sáhttá go áigemeari rihkkuma garvin čuohcat pasieantasihkkarvuhit. Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji oaidná iešgudetlágan práksisa riikka buohcciviesuin áigemeari rihkkuma dieđiheami oktavuodas. Muhtin buohcciviesuin eai raportere áigemeari rihkkumiid Helfoi danin go geahččalit gávdnat čovdosiid pasieanta ektui almmá pasieantta seaguheami haga.

Muhtumin garvojuvvo maiddá áigemeari rihkkun dan bokte ahte

pasieanta váldojuvvo čielggadan diibmui ovdal áigemeari, ja de fas gártá guhkit áiggi vuordit ieš dearvvašvuodaveahki. Go dat dahkkojuvvo iešgudet ládje riikka buohcciviesuin, de mielddisbuktá dat erohusaid dearvvašvuodafálaldagas mii ii čuovo dearvvašvuodalága gáibádusa ahte galget leat ovttalágan fálaldagat beroškeahtta gos orrot.

Eará háviid oaidnit mii iešgudetlágan balddihahtti práksisa mii guoská nu gohčoduvvon "pasieantamanjduvvon diimmuide". Jus pasieanta ieš šaddá manjdit diimmu, de sáhttá son gártat manjemussii ráiddus.

Muhtun sajiin dieđihuvvo ahte jus diibmu šluhttejuvvo guktii, de biddjojuvvo pasieantta vuolimussii vuordinlisttus. Mii vásihit ahte buohcciviesut muitalit telefonvástideaddji bokte ahte leat hirbmat guhkes vuordináiggit oažžut odđa diimmu go pasieanttat riŋgejit rievdadit dahje šluhttet diimmuid. Ollu pasieanttat geat vásihit dán, ballet ain eanet buozalmasvuoda hedjoneamis ja váilevaš medisiinnalaš árvoštallamiin vuordináiggis. Pasieantamátki lea dárbašlaš muhtun pasieanttaide, muhto šaddá seammás hástalussan olles vuogádahkii. Jus diibmu šluhttejuvvo dahje manjduvvo oanehis áiggis ovdal mearriduvvon diimmu, de dat sáhttá dagahit ahte diibmu báhcá geavatkeahtta, seammás go pasieantamáksu lassána. Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji ávžžuha pasieanttaid geavahit juhkkojuvvon diimmu nu guhkás go lea vejolaš.

Min gulahallamis buohcciviesuiguin mii oažžut duodaštuvvot ahte áigemeari rihkkumat leat sakka lassánan manjimus jagi. Čilgehussan dasa lea go čujuhemiid lohku lea oppalaččat lassánan, go pandemija geažil leat healbamat, ja go buohcciviesuid kapasitehta ja resurssat eai leat lassánan jearaldaga mielde. Maiddái buohcciviesut mearkkašit ahte stuora oassi pasieanttain geat ožžot fáldadaga eará dikšunbáikkis dadjet ahte eai áiggo dan, ja máhcet siskkáldas vuordinlistui. Jus stuora oassi pasieanttain háliidit dikšojuvvot iežaset báikkálaš buohcciviesus vaikko fállujuvvo johtileappot divššu eará báikkis, de sáhtta dat dagahit stuorát erohusaid vuordináiggis buohcciviesuid ja guovlluid gaska.

Áigemeari rihkkumat ja guhkes vuordinlisttut gáibidit ollu buohcciviesuin, muhto ii leat nu gáibideaddji pasieanttaide geat leat vuordinlisttuin. Dat lea váttis dilli mii jáhkkimis bistá guhkit áiggi. Liikká eai sáhte buohcciviesut hálddašit iežaset resursahástalusaid meaddel njuolggadusaid. Vuoruhit ja fállat dearvvašvuodaveahki galgá dáhpáhuvvat individuálalaš medisiidnafágalaš árvvoštallamiid vuodul, áibbas beroškeahhtá vuordináiggis. Maiddái pasieantta vuoigatvuohta dieđuide ja mielváikkuheapmái galgá vuhtiiváldot juohke pasieantamanolagas. Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji vuordá ahte buot riikka

buohcciviesuin leat definerejuvnon mihttomearit ja čielga, čadahahtti doaimmabijut vai dat guovddáš pasieantavuoigatvuođat ollašuvvet.

Dearvvašvuodabálvalusaid hilgun – maid de?

Dan manjemus golbma jagi leat ollu pasieanttat geat dárbbahit psyhkalaš dearvvašvuodaveahki váldán oktavuoda pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddjiin. Go eai oaččo veahki spesialistadearvvašvuodabálvalusas, de dat lea okta váldosivain dasa go mii váldit oktavuoda. Psyhkalaš dearvvašvuodaveahkis lea stuorit oassi oktavuodaváldimiin go eará earenomášsurggiin dearvvašvuodabálvalusas. Jagis 2023 ledje mis 1471 ášši main pasieanttat ja geavaheaddjit ledje ožžon biehttaleami bálvalusas. 36% áššiin dán joavkkus lei go ii ožžon psyhkalaš dearvvašvuodaveahki spesialistadearvvašvuodabálvalusas. Go buohtastahtta dainna, de ledje mis jagi 2022 1136 ášši main lei sáhka hilguma birra. 26% dain áššiin guoskkai hilgumii psyhkalaš dearvvašvuodaveahkkái spesialistadearvvašvuodabálvalusas.

ADHD čielggadeami hilgun lea dakkár suorgi mainna mii leat oahpásnuvvan jagi 2023. Erenoamážit rávisolbmuid buhcciidjovkui. Spezialisttat galget čielggadit ADHD ja dat lea áddjás bargu. Mánja priváhta fitnodaga fáallet jođanis čielggadeami, áinnas ovttá beaivvis. Go diagnosa biddjo ná, de dat ii álo dohkkehuvvo dikšumii almmolaš dearvvašvuodabálvalusas,

ja pasieanttat sáhttet golahit duháhiid mielde ruvnnuid diagnosii mii ii leat ávkkálaš. Diagnosa iešalddis ii automáhtalaččat atte pasieanttaide vuoigatvuoda dikšui, ja ollu pasieanttat vásihit ahte sii hilgojuvvojit dainna ákkain ahte sii leat beare dearvvašat, vaikko sin eallimis vuhtto ahte sis lea ADHD.

Pasieanttat geain lea psykiátralaš diagnosa váldet oktavuoda minguin ja geat vásihit ahte sii eai oaččo divššu danne go spesialistadearvvašvuodabálvalusas ii leat fáladat mii heive, dahje ahte sin árvvoštallet ahte sii eai leat doarvái buohccit ahte leat kvalifiserejuvvon oažžut veahki spesialistadearvvašvuodabálvalusas. Lea paradoksa gártat dakkár dillái gos lea beare dearvvaš oažžut divššu spesialistadearvvašvuodabálvalusas, muhto beare buohcci dasa ahte vuodđodearvvašvuodabálvalusas lea doarvái gelb-bolašvuohka veahkehit. Pasieanttat leat čuovvoleami ja divššu haga vaikko lea stuora dárbu dearvvašvuodaveahkkái.

Min fuomášupmi lea erenoamážit mánáid- ja nuoraidpsykiatriija (BUP) nuorra pasieanttaide. 2023:s mis ledje 377 ášši dán suorggis. Go buohtastahtta ollislaš oktavuodaváldimiiguin Pasieanta- ja geavaheddjiidáittar-deddjiin, de lea dát unna lohku, muhto oktavuodaváldimiid lohku lea lassánan mánga jagi, ja duppalastojuvvon 2020 rájes.

Mañimus jagiid lea spesialistadearvvašvuodabálvalusas lassánan pasieanttat ja resurssat eai leat

lassánan. Maiddái suohkanis oaidnit ahte váilot resurssat mánáid ja nuoraid psyhkalaš dearvvašvuodas. Dát leat hearckes pasieanttat eallima álgodásis, geat dávjá dárbbasit dearvvašvuodaveahki johtilit, ja sii dárbbasit divššu jotkkolašvuoda. Dat šaddá earenoamáš rašši go dikšu ferte bissehuvvot divššáriid virgelobiid, buozalmasjávka- ma ja luomu geažil.

Vuoigatvuodamearrádušat – doibmet go dat áigumuša mielde?

Pasieanttat ja geavaheaddjit leat mañimus logijagiid ožžon ollu láhkamearriduvvon vuoigatvuodaid. Pasieanta- ja geavaheddjiidvuoigatvuodála- ga ulbmil lea “váikkuhit dasa ahte sihkarastit álbmogii ovttalágan vejolašvuoda fidnet bálvalusaid main lea buorre kvalitehta dainna lágiin ahte addit pasieanttaide ja geavaheddjiide vuoigatvuodaid dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid ektui”.

Máŋggas geat váldet oktavuoda minguin vásihit ahte lea váttis gulahallat dearvvašvuodabálvalusain; lea váttis gávdnat dieđuid vuogádagas, ipmirdit daid dieđuid, ja maid geavahit daid. Dát sáhtta dagahit sosiála sieraláganvuoda. Digitála čovdosat mat leat hui geavatlaččat muhtumiidda, buktet stuora hástalusaid earáide.

Mii oaidnit maiddái ahte dearvvašvuodabargiin lea rievdadeaddji máhttu pasieanttaid ja geavaheddjiid nannejuvvon vuoigatvuodaid hárrái.

Moadde dábálaš ovdamearkka maid vásihit:

Riekti nuvttá bátnedearvvašvuoda-bálvalussii jus pasieanta lea ožžon dearvvašvuodabálvalusmearrádu- sa oktii vahkus ja lea čađahan daid unnimusat 3 mánu. Dávjá pasieanttat ja geavaheaddjit eai dovdda vuoigatvuoda man birra eai oaččo dieđuid.

Riekti gulahallandoaktárii jus dus lea duodalaš buozanvuohtha ja dus lea dárbu dikšui dahje čuovvoleapmái dihto áiggi. Mii oaidnit ahte pasieanttat eai oaččo nammaduvvot gula- hallandoaktára vaikko sis lea sihke dárbu ja vuoigatvuohtha. Mii oaidnit ahte pasieanttat sáhttet oažžut nammaduvvot gulahallandoaktára gii ii leat ožžon dieđu iežas ovddasvástá- dusa birra. Mii oaidnit ahte muhtun buohcciviesu ossodagat geavahit gula- hallandoaktára aktiivvalaččat, ja earát ges eai geavat gulahallandoaktára obanassiige.

Vuoigatvuohtha dearvvašvuoda-veahkkái olgoriikkas. Buohccit vásihit ahte šaddat ieža iskkadit ja organiseret divššu olgoriikkas daningo dearvvašvuodabargit eai dovdda njuolggadusaid eaige vejolašvuodaid.

Vuoigatvuohtha válljet dikšunbáikki. Pasieanttain lea ollu dilálašvuodain vuoigatvuohtha válljet dikšobáikki, maidđái olggobealde iežaset dear- vvašvuodadoaimmahaga. Sii liikká vásihit ahte dearvvašvuodabálvalus hilgu čujuheamis dearvvašvuodado- aimmahaga olggobeallái ekonomalaš

sivaid geažil. Dasa lassin sii vásihit ahte dikšunbáiki masa čujuhuvvo hilgu vuostáiváldima, ákkastallamiin ahte sii fertejit vuoruhit divššohasaid iežaset ovddasvástádussuorggis.

Áigemearirihkkun. Pasieanttat čujuhuvvojit spesialistadearvvašvuoda- bálvalussii mas lea áigemearri maŋemus divššu álggaheapmái, muhto áigemearri rihkkojuvvo almmá ahte mihkkege dáhpáhuvvá ja almmá ahte pasieanta oažžu dieđu molssaektosaš čovdosiid birra.

Manin dat eai doaimma?

Maŋimus jagiid leat mii oaidnán mánga negatiiva váikkuhusa das go pasieanttat ja geavaheaddjit ožžot fas vuoigatvuoda. Vaikko áigumuš lea buorre, de beaktu ii šatta sávahahtti. Pasieanttaid ja geavaheddjiid vuoigatvuodaid ollašuttin sáhtta maidđái gáibidit eanet resurssaid go álggos jurddašuvvon. Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalus ii álo nagot čuovvut lága, ja dat dagaha ahte vuoigatvuodát eai leat realisttalaččat ja daid ii sáhte čađahit. Min rolla lea ankke veahkehit pasieanttaid ja geavaheddjiid oažžut dan masa sis lea riekti, ii ge váldit vuhtii ahte bálvalus bidjá bušeahttarámmaid ovdalii pasieanta- ja geavaheddjiid- vuoigatvuodaid.

Mii oaidnit maidđái dávjá ahte de- arvvašvuodabargit ja áššeme- annudeaddjit eai dieđe doarvái makkár vuoigatvuodát gávdnojit ja movt dat galget dulkojuvvo ja geavahuvvot. Guhkit áigái hedjona luohttámuš vuogádahkii go gustovaš

vuogatvuodát eai devdojuvvo. Ollugat váldet oktavuoda minguin geat juo leat dan dilis. Go vuogatvuodát dulkojuvvojit iešguđet láchkai, de lea váttis addit álbmogii ovttáárvosaš dearvvašvuodaveahki. Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji oaivvilda

ahte jus vuogatvuohhta ii doaimma, de ferte eanet guorahallat manne ja rievdadit dan. Dál ii leat doarvái buorre bearráigeahčču das ahte doibmet go pasieantavuogatvuodát áigumuša mielde vai eai.

Suohkanlaš áššemeannudeapmi hedjonahtá riektesihkarvuoda

Áššemeannudanjuolggadusat galget sihkkarastit ahte dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusat addojuvvojit buriin fágalaš vuoduin ja dialogain ohcciin. Váikkuhus jus dát ii čuvvojuvvo, lea ahte pasieanttat ja geavaheaddjit eai oaččo rivttes bálvalusaid rivttes áigái, dahje ožžot hilguma boasttuvuodu dihte.

Áššemeannudeapmi suohkanin rievddada. Mánngas geat váldet oktavuoda minguin eai oaččo dan veahki maid dárbbahit daningo áššemeannudanjuolggadusat eai čuvvojuvvo. Dábálaš boasttuvuodat maid oaidnit leat:

- Njálmmálaš áššemeannudeapmi
- Njálmmálaččat ovddiduvvon dárbbut hilgojuvvojit
- Váilevaš kárten veahkkedárbbuin
- Mearrádusas váilo oktagaslaš árvoštallamat
- Siskkáldas ovttahttin suohkana ovttagaid gaska ii doaimma

Ollu áššit čájehit suohkaniid váilevaš hálddašangelbbolašvuoda. Viiddis váttisvuhta lea ahte mearrádusat dahkkojuvvojit lobihis eavttuiguin. Ovdamearkka dihte sáhttet pasieanttat gohčohallojuvot fárret dihto ásodahkii dahje ásahussii oazžun dihte bálvalusaid, ja sii sáhttet oazžut

várohusa ahte eai oaččo makkárga bálvalusaid jus sin gáibáduš ii čuvvojuvvo. Suohkanat eai sáhte bidjat diekkár eavttuid!

Geavaheddjiid mielmearrideapmi lea guovddáš vuoigatvuhta, muhto mánngas sis geaid birra gullat muitalit ahte sin ja bálvalusa gaskasaš gulahallan ja ovttasbargu lea bisánan. Orru leamen earenoamáš váttis ovttasbargu kártenmutter ja go mearrádusat bálvalusaid hárrái rievdaduvvojit. Pasieanttat ja geavaheaddjit vásihit ahte suohkan dahká rievddanmearrádusaid almmá ovddalgihtii dieđiheami haga, nu ahte sin oainnut eai váldojuvvo vuhtii árvoštallamis.

Ollu suohkanin lea beare guhkes áššemeannudanáigi. Go sihke suohkan ja Stáhtahálldašeadji geavahit hirbmat guhkes áiggi váiddagiedahallamii, de ii hedjon dušše riektesihkarvuhta, muhto maiddá luohttámuš bálvalusaide. Ollislaš guovtti jagi áššemeannudanáigi váiddaáššiin ii leat eahpedábálaš, ja sáhtá dagahit ahte pasieanttat ja geavaheaddjit eai oaččo ollašuttu-juvot iežaset vuoigatvuoda oazžut dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid dan vuordináiggis. Oapmahaččaide ja viiddiduvvon bearrašii, geat barget lossa fuolahanbarggu, sáhtá guhkes vuordináigi dagahit vel eanet gollama.

Kvalitehta dearv- vašvuodabálvalusas

Go mii árvoštallat leago juogamas buorre vai heajos kvalitehta, de mii árvoštallat iežamet vuordámušaid ja gáibádusaid vuodul. Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas lea lágas mearriduvvon geatnegasvuohtha bargat systemáhtalaččat kvalitehtabuoridemiin ja pasieantadorvvolašvuodain, ja dat galget fállat bálvalusaid álbmogii main lea buorre kvalitehta. Buori kvalitehta definerejuvvo dainna lágiin ahte bálvalusat leat váikkuhanfámolaččat, oadjebasat ja sihkkarat. Bálvalusat galget fátmastit geavaheddjiid ja addit sidjiide váikkuhanfámu, dat galget leat koordinerejuvvon ja dain galgá leat oktilašvuohtha, olámuttus ja vuoiggalaš juogadeapmi.

Vaikko leat ge lágat, njuolggadusat, gelbbolašvuohtha ja dáhttu bargat buoremus lági mielde, de ii leat dearvvašvuoda- ja fuolahanbálvalusas álo coakci doalahit bálvalusaidis buori kvalitehta.

Dás oaidná Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji ahte dearvvašvuodabálvalus ii fála álbmogii dan kvalitehta maid mii sáhttit vuordit:

Vuorrasiidfuolahus

Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji váldá jahkásaččat vuostá gaskal 1000 ja 1200 jearaldaga váttisvuodaid birra mat gusket buhcciidruktui ja dearvvašvuodabálvalusaide ruovttus. Pasieanta- ja geavaheaddji joavku lea jávohis joavku masa dávjá váilot resurssat dahje vejolašvuohtha váldit ovdan iežas ášši. Ollu pasieanttat, geavaheaddjit ja oapmahaččat boarrásiidfuolahusas eai dovdda iežaset vuoigatvuodaid, dahje sis leat oapmahaččat geat sáhttet leat sin ovddasteaddjin.

Pasieanta šaddá erenoamáš rašši jus oapmahaččat eai sáhte muitalit ášši birra, eai sáhte muitalit veahkkedárbbu birra, dahje jus eai muital moaittehahtti diliid birra. Go geahččá man viidát bálvalusat addojuvvojit suohkaniid olis, de leat unnán váidagat buhcciidruovttuin ja ruovttubuohcedivššus. Pasieanta dahje geavaheaddji gaskkusta dušše moadde dáin. Dát vuorjašuhtta min vuoras pasieanttaid ja geavaheddjiid geain eai leat lagas oapmahaččat. Mii vásihit ahte oapmahaččat leat dehálaš resurssat go galgá ohcat ja váidit dearvvašvuodabálvalusaid. Seammás ferte

maidái vuhtiiváldit oapmahaččaid geat eai fuolat iežaset bearašlahtuid sávaldagaid doarváí bures. Buorre gulahallan pasieanttain lea dehálaš vai ipmirda individuála sávaldagaid ja dárbbuid.

Boarrásiidfuolahusas leat muhtun fáttát maid mii erenoamážit fertet váldit ovdan:

Váidinballu

Pasieanta- ja geavaheddjiidáittar-deaddji oaidná ahte ollu pasieanttat, geavaheaddjit ja oapmahaččat ballet vádit dearvašvuoda- ja fuolahusbálvalussii, daningo lea balddihahtti okto vádit garra vuostebeali ektui. Pasieantta dahje geavaheaddji, geas lea dárbu veahkkái, ja suhkana dearvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa gaskavuolta lea hui botnjut. Okta oassebealli dárbbáša veahki, nubbi fas addá veahki. Ii leat eahpedábalaš ahte sii geat váldet oktavuoda minguin leat juo massán luohttámuša dearvašvuodabálvalussii. Jus buorre gulahallan ja ovttasdoaiman deattuhuvvo, de lassána vejolašvuolta ahte pasieanttat ja geavaheaddjit vásihit oadjebas ja sihkkaris bálvalusaid. Dat ahte lihkestuvvá go dearvašvuodabálvalus dainna, sáhtta leat mearrideaddjin sidjiide geat ožžot veahki. Mii háliidit dakkár kultuvrra mas váidagat adnojuvvojit mávssolaš ruovttoluottadieđuiguin ja árvalusain oktilaš buoridanbargui, ja mii bivdit dearvašvuodabálvalusa duodas váldit váidinbalu.

Bátnedearvašvuolta

Almmolaš bátnedearvašvuodabálvalus galgá addit jeavddalaš ja galledanfálaldaga fitnanfálaldaga vuorrasiidda, guhkesáiggebuohccindieđihuvon olbmuide ja sidjiide geat ožžot dearvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid ruovttuin ja buohcciruovttuin. Buorre bátnedearvašvuolta lea dehálaš borrama ektui ja buorre dearvašvuhtii, muhto bátnedearvašvuodafálaldat rievddada ollu fylkkaid ja suhkaniid gaska riikkas. Jagi 2021 registrerejedje dušše 46,6 proseanta buohcciviesuid guhkesáiggeássiin, maid bátnedearvašvuodabargit árvvoštalle manemus 12 mánus. Mii eat oainne makkárgemearkka das ahte fálaldat livččii buoret 2023:s.

Vuordinlistu buhcciidruovttus

Ollu suhkanin leat guhkes vuordinlisttut buhcciidruovttusajjiide. Riekti buhcciidsiidasadjai mieđihuvvo dábálaččat go ii leat šat vejolaš fállat dohkálaš dearvašvuodabálvalusa ruovttus. Pasieanttat vásihit ahte sii eai oaččo dohkálaš dearvašvuodabálvalusaid jus pasieanta lea ožžon buhcciidruovttosaji eaige leat rabas sajít ii oanehit

iiige guhkit áigái. Buorre individuála kárten, ja dárbbuid dárkil čuovvuleapmi, ja dárbbuid rievdan, fertejit leat sajis vai sáhtta leat oadjebas dasa ahte pasieanta/geavaheaddji oažžu doarvái buori veahki vuordináiggis. Ruovttubálvalusaid dahje buhcciidruovttusajiid logu ii sáhte geahpedit dohk- ketmeahttun dássái, daningo suohkan galgá čoavdit váttis ekonomijja.

“Oapmahaččat váldet oktavuoda áittardeaddjiin go lea sáhka pasieanttas gii lei sisačálihuuvon buohccivissui vahágiid geažil, ja son lea gipsejuuvon čoarbbealis vulos. Pasieanta lea geargan divššuin ja galgá čálihuuvot ruoktot. Oapmahaččat ožžot dieđu ahte suohkanis ii leat sadji ja ahte dat leat sin ovddasvástáduš, nu ahte buohcci galgá sáddejuuvot ruoktot. Pasieanta čohkká juvlastuolus ja 60-logu viessu ii leat vel heivehuuvon juvlastuollegeavaheddjiide. Oapmahaččat leat behtohallan sis ii ge leat dearvvašvuohka dikšut pasieantta. Easka maŋnel go Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji bijai gažaldaga áššis, de juolluduvvui oanehisáiggisadji.”

Ovttasdoaiman dearvvašvuodabálvalus

Oktavuodaváldimat maid mii leat ožžon 2023:s duodaštit ahte dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalus lea ain hástalus

das mii guoská ovttasdoaimmii siskkáldasat buohcciviesus, gaskkal buohcciviesu ja suohkana bálvalusaid, ja maiddá siskkáldasat suohkanis. Buorre ovttasdoaimman lea eaktun go galgá fállat buori kvalitehta dearvvašvuodabálvalus, ja maiddá kvali- tehtabuoridanbargguin.

Pasieanttat ja geavaheaddjit geat leat dikšunmannolagas vásihit dávjá sirdimiid iešguđet dásiid gaskkas. Buohcciviesu ossodagaid gaskkas, buohcciviesu ossodagas suohkanii, siskkáldasat suohkanis ja nuppe ládje.

Buorre kvalitehta dikšunmannolagas eaktuda ahte guoskevaš bálvalusat dovdet pasieantta dili ja dikšunplánaid. Pasieanta galgá oažžut dieđuid ja sus galgá reála vejolašvuohka beassat leat mielde váikkuheamen iežas proseassas. Ovddasvástádusa juohkin ferte leat čielggas buohkaide, maiddá pasientii. Lea maid dehálaš ahte rievdadusat duodaštuvvojit, giedahallojuvvojit ja gaskkustuvvojit viidáseappot buot oassálastiide.

Beare dávjá dáhpáhuuvet boasttuvuodas diehtujuohkinlonohallamis mas diehtu ii ipmirduvvo, ii gaskkustuvvo viidáseappot dahje ii vuhtiiváldo. Mii vásihit lassánan pasieantasihkkarvuodariska go spesialista-dearvvašvuodabálvalus ja suohkan leat sierramielalaččat das mii lea dohkálaš dearvvašvuodaveahkki:

”83 jahkásaš Hermann lea multimorbidalaš, sus lea heajut dábálašdilli, gáhččantendeansa lassána ja lea dávjá sisačálihuvvon buohccivissui. Son orru ruovttus ja oažžu čuovvuleami ruovttubuhccedivššus. Buohcciviesu mielas ii leat dohkálaš go son ain orru ruovttus, ja diediha suohkanii ahte son dárbbáša buohcciruovttusaji. Suohkan árvvoštallá ahte lea doarvái čuovvolemiin máŋgii beaivvis. Hermann gávdno jápmán ruovttus maŋŋel go lea gáhččan tráhpa vulos”

Dulkageavaheapmi

Láhka pasieanttaid ja geavaheddjiid vuoigatvuođaid birra dadjá ahte diehtjuohkin pasieanttaide ja geavaheddjiide galgá leat heivehuvvon vuostáiváldi gielladuogáži. Mánát geavahuvvojit ain dulkan vaikko hálddašanláhka váruha dan ja čujuha ahte dát galgá dušše dahkkot spiehkastatlaččat. Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji vásiha ahte dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusain lea beare unnán ámmátlaš dulka. Jus dulka geavahuvvo beare unnán, de sáhtá šaddat nu ahte pasieanta ii leat ipmirdan dehálaš dieđuid iežas dahje máná dearvvašvuođadi- li birra, ja movt galggašii giedahallat dávdda ja vahága. Medisiinnalaš rávvagiid váilevaš čuovvoleapmi sáhtá dagahit heajut prognosa ja heajut pasieantasihkarvuođa. Mii ávžžuhat dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusa nannet máhtuset dulkageavaheamis,

ja čujuhit Bagadussii movt gulahallat dulkka bokte dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusa jođiheddjiide ja bargiide (Dearvvašvuođadirektoráhtta 2011). Ođasmahttojuvvon bagadus lea ráhkaduvvome ja dat almmuhuvvo jagi 2024 mielde.

Fástadoavttirfálaldat

Juohke suohkanis lea ovddasvástáduš fuolahit ahte sii geat orrot suohkanis ožžot dárbbášlaš dearvvašvuođa- ja fuollabálvalusaid. Ovddasvástáduš mearkkaša earret eará ahte buohkat geat dan háliidit, ožžot fástadoaktára. Dan ollu muitaluvvon fástadoavttirkriisa mii ain vásihit miehtá riikka, ja birrasiid 20% buot oktavuodáváldimiin midjiide gusket iešguđetlágan čuolmmaide mat gusket fástadoaktárii. Suohkanlaš dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusas lea badjel bealli fástadoaktára fástadoaktáriid birra.

Eambbogat go sii geain váilu fástadoavttir, leat vuordinlisttus oažžut molsut fástadoaktára. Go šaddá sadji listui, dahje go ođđa listtut ásahuvvojit, de vuoruhuvvojit pasieanttat geain ii leat fástadoavttir ovddabeallai pasieanttaid geat háliidit lonuhit fástadoaktára. Danne ii leat vuoigatvuohta molsut fástadoaktára ollugiidda reála.

Ovdal, ja erenoamážit 2022, oaččuimet máŋgii oktavuodáváldimiid dan birra ahte váilot fástadoaktárat. Ledje pasieanttat geat vásihedje ahte fástadoavttir heitá vaikko ođđa

doavttir ii lean sajjs, ja pasieanta šattai listui mas eai lean fásta doaktárat dahje listu mas ledje ollu sadjásaččat. Earát ledje fárren ja ásaiduvvan ođđa báikái, eaige lean nagodan oažžut ođđa fástadoaktára ođđa orrunbáikái.

2023:s leat leamaš mánnga oktavuodáváldima fástadoaktára beasatlašvuoda birra. Lea sáhka das ahte váttis telefonna bokte oažžut oktavuoda ja ahte go lea guhkes vuordináigi diimmuin. Mii gullat mánngalágan čuolmmaid birra máksimiid oktavuodas. Muhtin doavttirkontuvrrat háliidit dušše Vipps geavahit, ja leat jođánat bidjat fakturádivvagiid jus pasieantta ii mávsse doppe ja dalle, vaikko dat eai atte vejolašvuoda máksit eai koarttain, eai ge ruđain. Muhtun doavttirkontuvrrat doalahit diibmomearrádusaid dušše digitálalaččat vaikko dát ii leat vejolaš buot pasieanttaide. Digdir lea árvoštallan ahte sullii 20% rávisolbmui leat rašis dilis digitála bálvalusaid ektui. Departemeantta mearkkašumis fástadoavtterláhkaássa-hussii spesifiserejuvvo ahte diimmuid galgá sáhttit dingot sihke telefonna, sms, e-poastta ja sáddemiid neahttaportálaid bokte. Fástadoavttirbálvalus galgá leat olámuttos buohkaide, ja fástadoavttirbálvalus ferte ieš sihkarastit ahte lea vejolaš váldit oktavuoda singuin, maiddái sidjiide geat eai leat digitálat.

Sii geat leat duhtameahttumat ieš konsultašuvnnain, váldet maiddái minguin oktavuoda.

Pasieanttat, geavaheaddjit ja

oapmahaččat muitalit ahte doavttir ii leat ráhkkanan ja ahte sii eai dovdda iežaset journála sisdoalu. Sii ballet ahte dikšun eahpelihkostuvvá ja ahte diagnosas maŋŋona. Mii oaivildit ahte buorre gulahallan ja ráhkkanahattojuvvon konsultašuvdna lea dehálaš vai sáhtta sihkarastit fuolastuvvan pasieanttaid.

Dohkálaš dearvvašvuodaveahkki

Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusat galget leat olámuttos sidjiide geat dan dárbašit, ja dakkár viidodagas ja dakkár kvalitehtas ahte mii ollislaččat oaidnit ahte fáldat lea dohkálaš.

Suohkanin leat ollu láhkageatnegahton geatnegasvuodas, ovddasvástádus dasa ahte dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusat mat fállujuvvojit, juolluduvvojit ja doaimmahuvvojit, leat dohkálaččat. Ii leat makkárga láhkari-evtálaš vejolašvuoha ahte suohkanat sáhttet vuolidit bealuštahttivuodadási bargiid- dahje ekonomalaš dili geažil.

“ Vuoras nissonolmmoš dikšu iežas demiansabuohcci eatni ruovttus iežas ásodagas birra jándora. Son ozai 2 vahkkosaš helpema vai beassá vuolgit lupmui masid lei ožžon skeaŋka. Suohkan juolludii 1 vahku dannego ii lean rabas ása-hussadji vahkkus nr. 2. Ii dahkon individuálalaš árvoštallan, ja suohkan ii váldán vuhtii ahte nieiddas ii leat fuolahangeatnegasvuoha buohcci eadnái”.

Pasieanta- ja geavaheddjiidáit- tardeaddji ballá ahte rájít das mii adnojuvvo dohkálažžan, bisuhuvvojít dakko bokte ahte dohkkeheapmi ja ipmirdeapmi lassána dan ektui ahte suohkanin váilot fágaolbmot ja ruđat. Mii vuorjašuvvat go rájít dasa mii árvoštallojuvvo unnimusstandár- dan sirdojuvvojít vulos almmá ahte njuolggadusat, fágalaš bagadusat dahje politihkalaš lohpadusat leat rievdaduvvon. Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalus ferte sihkkarastit, ahte ii njozet, muhto sihkkarit ásašuvvo dakkár oaidnu, ahte suohkana vejolašvuodat dat galget meroštallat mii lea dohkálaš, iige ássiid duohta bálvalusdárbu.

Bálvalusat mat juolluduvvojít orrot leamen eanet ja eanet standar- diserejuvvon, ja muhtumin unnán gokčojuvvon individuála dárbbuin bearráigeahččui ja oadjebasvuhtii. Muhtun suohkana bargi dajai: “li han dat leat suohkana ovddasvástádus ahte olbmos gii lea psyhkalaš doaimmas- hehttejuvvon, leat jierpmálaš maŋŋá- gaskabeaivvit ja eahkedat”.

Fylkkaid stáhtahálldašeaddjit galget sihkkarastit ássiid riektesihkar- vuoda. Sii sáhttet dárkkistit suohkana mearrádusaid ja nu bearráigeahččat ahte bálvalusat leat dohkálaččat. Sihke suohkanat ja bearráigeahččaneiseválddit fertjit fuolahit ahte be- aluštahttivuodagáibádus meroštal- lojuvvo fágalaš njuolggadusain - ii resurssaid fidnemis.

Mii oaidnit dadibahábut oktavuodaíd gos helpenohcamat mearriduvvojít,

muhto eai čađahuvvo danne go váilot helpenásodagat dahje bargit. Mii oaidnit dilálašvuodaíd gos pasieanta dahje geavaheaddji oažžu mearrádusa psyhkalaš dearvvašvuodaveahkis suohkanis, muhto doaibmabidju ii álggahuvvo, juogo gelbbolašvuoda dahje váilevaš resurssaid geažil.

Mii oaidnit ahte doarjjaolbmo mearrádus ii čađahuvvo go suohkan ii leat virgáibidjan doarvái olbmuid geat sáhttet leat doarjjaolbmot, ja ahte sii eai almmut eanet doarjjaolbmuidvirg- giid. Mis lea dialogageavaheddjiiguin geat leat vuordán badjel jagi oažžut doarjjaolbmo.

Pasieanttain ja geavaheddjiin lea vuoigatvuohta oažžut ovttárvosaš vejolašvuoda oažžut dohkálaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid beroškeahttá das guđe suohkanis sii orrot.

Pasieantamátkkit

Mánŋa pasieanttat ja geavaheaddjit geaiguin mis lea oktavuoha vásihit ahte pasieantamátkkit leat váddásat, ja fálaldagat ja vuordámušat sáhttet molsašuddat. Mii oaidnit geográfalaš erohusaid min áittardeddjiid kantuvrraid gaskkas áššiid hivvodagas mat gusket divššohasmátkkiide, ja áššiid sisdoalus.

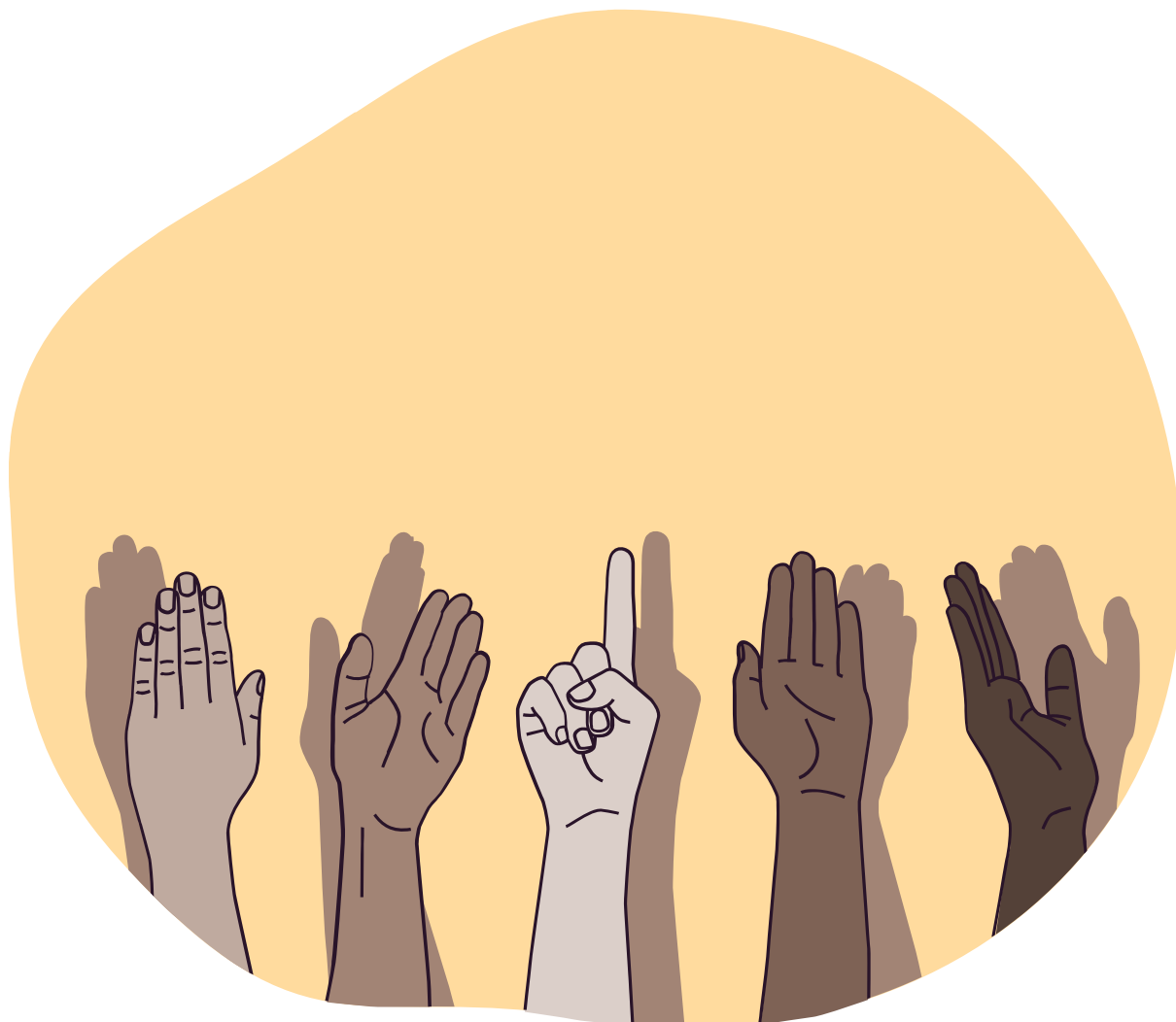
Dávjá vásihit mii ahte ášši ii guoskka njuolga pasieantamátkkiide, muhto divššodeaddji dahje dikšunbáikki váilevaš fievrrideami bearrama dan geažil go leat sierramielalašvuodat pasieantta dárbbuid hárrái. Oaidnit

maidđái ahte dearvvašvuodabargi-
in mángga sajis lea váilevaš máhttu
vuoigatvuodaid birra pasieantamátkkiid
goluid gokčama oktavuodas.

Eará bealit go minguin váldo
oktavuohta, lea ahte fievrrideapmi lea
maŋnonan ja dan dihte pasieanta
dahje geavaheaddji massá iskkadeami
ja dikšun soahpamuša.

Mánnga pasieantta vásihit ahte pa-
sieantamátkkit áššemeannudeami

lossadin ja váttisin. Pasieantamátkkit
gáibidit geardduhuvvon duodaštusa,
ovdamearkka dihte jus lea dárbu
mieđušteaddjái divššu oktavuodas.
Mii ohcalit dakkár vuogádaga Pa-
sieantamátkkošteaddjis gos sáhttá
viežžat duodaštusaid mat gustojit
boahtteáigái. Nu eai galgga pasieanttat
ja geavaheaddjit dárbbasit geardduhit
sáddemis seamma duodaštusaid buot
mátkkiin, go sii geavahit divššohasmát-
kkiid guhkit áigge.

Muhtin pasieanttat ja geavaheaddjit ožžot ekonomalaš váttisvuodaid go šaddet máksit mátkegoluid, dahje sii maŋŋel ožžot dieđu ahte mátki maid leat čađahan ii datte máksojuvvo. Viiddiduvvon sonat kollektiivajohtolaga máŋgga fylkkas lea dagahan ahte máŋgasiin leat vuoliduvvon bileahtat. Muhto seammás lea šaddan váddáset oažžut buhtaduvvot mátkki dearvvašvuodaveahkkái pasieanttaide geat eai sáhte geavahit kollektiivajohtolaga, go pasieantamátkkiid njuolggadusat eai leat seammá ládje muddejuvvon.

Idjadanolggosgolut gokčojuvvojit 683 ruvnnuin jándoris, seammás go pasieanttahoteallaid hattiid leat dávjá badjel dan. Jus pasieantahotealla lea dievva, pasieanttat sáhttet šaddat geavahit dábálaš hotealla mii lea vel divrasit. Stuora erohus gaskkal duohta goluid ja dan maid Pasieantamátkkit máksá, áitá ulbmila ahte lea ovtadássásaš vejolašvuhta oažžut dearvvašvuodabálvalusaid beroškeahttá ássanbáikkis.

Muhtin pasieanttat vásihit noaddin go máŋggas čuvvot seamma sáhtu.

Pasieanttat ja geavaheaddjit geain lea vuoigatvuhta oažžut pasieantamátkki váldet minguin oktavuoda, muhto sidjiide ii miedihuvvo go sii mátkkoštit dikšui suohkanráji olggobealde. Hilgun sáhtta dáhpáhuvvat vaikko ii leat válljenmunni, go suohkan lea ieš šiehttan suohkaniidgaskasaš ovttasbarggu ja dohkkehan ahte fálaldat masa suohkanis lea geatnegašvuhta, lea ránnjásuohkanis.

Pasieanta- ja geavaheaddjiidáittardeaddji diehtá ahte ii gávdno nátionála bajilgovva dain spiehkastemiin mat bohtet ovttaskas pasieantamátkkoštankantuvrii buohcciviesuin. Dát váttásmahtta Pasieantamátkkit kvalitehtabuoridanbarggu našuvnnalaš perspektiivvas.

Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta čilgii 2011:s ahte regionála dearvvašvuodadoaimmahagat, Pasieantamátkkoštanortnega bokte, galget fuolahit miedušteaddji go lea dárbbalaš vai mátki šaddá dohkálažžan. Mii vásihit ankke ahte suohkanat ja dearvvašvuodadoaimmahagat ain digaštallet geas lea ovddasvástádus. Mii gullat oapmahaččain geaidda measta bággehallojuvvo ovddasvástádus čuovvut mielde, ja bivdit sin oastit priváhta bálvalusaid sihkarastin dihte mielčuovvu, jus ieža eai máhte čuovvut mielde. Pasieanta- ja geavaheaddjiidáittardeaddji vuordá ahte pasieanttat ja geavaheaddjit ožžot rivttes dieđuid ja ožžot ollašuhthuvvot sin rivttiid, maiddá pasieantamátkkiid oktavuodas.

Movt vuoruhuvvojit sierra pasiean- tajoavkkut ja geavaheaddjiid bálvalusaidjuogadeamis?

Vuoruhit lea bidjat juoga ovddemussii, ja dasto manjalastit juoga eará ovddabeallai. Medisiinnalaš divššus dat mearkkaša ahte sirre ovttá buohcci dahje buohccijovkui nuppi buohcci ovddabeallai. Dat mearkkaša ahte olmmoš didolaččat vállje maid galgá dahkat vuosttamužžan ja mii galgá vuordit, geasa galgá addot ja geasa ii galgga addot.

Buot pasieanttaid miehtá riikka, geain leat iešguđetlágán dárbbut ja prognosat iešguđet áiggis, ii sáhte veardidit vuostálaga. Iešguđetge ásahtusat vuoruhit joavkkuid ja pasieanttaid gaskkas geaidda sis lea ovddasvástáduš. Min guhkes riikkas leat 356 suohkana main lea iešguđetlágán ekonomii, iešguđetlágán gelb- bolašvuotta ja iešguđetlágán olmmošlohku. Mii oaidnit ahte dan 356 suohkanis eai árvvoštala pasieanttaid ja geavaheddjiid dárbbuid seamma ládje, dat eai vuorut seamma ládje ja dain ii leat vejolašvuotta fállat seamma kvalitehta dahje seamma viidodaga dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusain. Pasieanttat ja geavaheaddjit Norggas eai oaččo ovttárvosaš vejolašvuoda oažžut buori kvalitehta dearvvašvuoda- bálvalusaid beroškeahhtá ássanbáikkis, vaikko vel lea ge dat ulbmil.

Vuoigatvuotta válljet dikšunbáikki

Vuoigatvuotta válljet dikšunbáikki galgá veahkehit álbmoga fidnet ovt-taveardásaččat bálvalusaid main lea buorre kvalitehta, beroškeahhtá orrunbáikkis ja ekonomalaš stáhtusis. Daningo lea iešguđetlágán makkár dearvvašvuodabálvalusaid fállá gos ja goas, de dávjá háliidit pasieanttat ja geavaheaddjit geavahit vuoigatvuoda válljet gos sii galget oažžut divššu. Muhtimat háliidit oažžut divššu johtileappot go dan maid sáhttet oažžut iežaset báikkálaš buohcciviesus, ja earát fas háliidit bissut buohcciviesus gos leat juo dikšojuvvon, ja danin eai galgga fárret eará buohccivissui gasku dan áiggi.

Oktavuodaváldimat maid mii oažžut čájehit ahte vuoigatvuotta válljet dikšobáikki ii vuhtiiváldojuvvo seamma bures miehtá riikka, ja dat dagaha ahte dearvvašvuodabálvalusaid leat iešguđetlágánat. Lea rievddada man gallis geavahit vuoigatvuoda válljet dikšobáikki, ja Pasieanta- ja geava- heddjiidáittardeaddji imaštallá leat go sivvan boasttuáddejumit, boasttu- diehtujuohkin, vai eai go pasieanttat iešguđet sivaidd geažil oaččo dán vuoigatvuoda.

Pasieantta oapmahaččat, geat dárbbasit veajuiduhttima, háliidedje geavahit vuoigatvuoda välljet dikšunbáikki. Báiki gosa sii háliidedje ahte pasieanta galggai sirdojuvvot, lei seamma dearvvašvuodaguovllus, muhto ii seamma fylkkas gos pasieanta orui. Oapmahaččat ožžo ruovttoluottadieđu ahte sin sávaldaga ii lean vejolaš ollašuhttit, ja ahte pasieanta fertii geavahit báikkálaš fálaldaga. Sii ožžo dieđu ahte fálaldat maid sii háliidedje, lei dušše pasieanttaide guoskevaš fylkkas. Áittardeaddji veahkehii váidit, ja pasieanta oaččui fálaldaga doppe gos háliidii. Pasieantta vuoigatvuolta välljet dikšunbáikki ollašuhttui dalle.

Pasieanttat ja geavaheaddjit deaivvadit mánggalágan čilgehusaiguin dasa manne sii eai sáhte välljet dikšunbáikki. Ákkastallan lea dábálaččat njálmmálaš, iige olbmos leat vejolašvuolta dárkkistit vástádusa dahje oažžut árvvoštallojuvvot sávaldaga. Mángga sajis orru leamen nu ahte vuoigatvuolta välljet dikšunbáikki ii šat gusto, go ovddit láchka friddja dikšunválljema birra lea rievdaduvvon. Dan boasttuádejumi oaidnit sihke fástadoaktáriid, buohcciviesuid dearvvašvuodabargiid, pasieanttaid, geavaheddjiid ja oapmahaččaid gaskkas.

Pasieanttaid vuoigatvuolta välljet dikšobáikki eará sajis go iežaset dearvvašvuodafitnodagas, mielddisbuktá ahte báikkálaš dearvvašvuodafitnodat fertet máksit guossepasieantagoluid

doppe gos pasieanta oažžu divššu. Go buohcciviesu galgá geahpedit goluid, de sáhtta pasieantta vuoigatvuodaid geahččalit garvit daningo sávaldat ii soaba buohcciviesu ekonomalaš vuoruhemiiguin. Mii oaidnit maiddá ahte pasieanttaid sávaldat oažžut divššu eará báikkis dávjá hilgojuvvo báikkis gos pasieanta háliida divššu. Ákkastallamiin ahte sii fertejit vuoruhit pasieanttaid iežaset ovddasvástádus-suorggis.

Muhtin priváhta bálvalusbáikkiin main lea almmolaš soahpamuš, lea gáibádus iežaset dearvvašvuodadoaimmahagas ahte ii váldit sisa eanet go smávva oasi pasieanttain eará dearvvašvuodadoaimmahagain. Ja dušše jus dat ii čuoza sin iežaset guovllu pasieanttaid fálaldahkii.

Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalus ieš muitala ahte vuordinlisttut muhtun spesialistaide lassánit go eai leat dahkkon doarvái soahpamušat šiehtadusspesialistaiguin, geat sáhttet addit fálaldaga daidda pasieanttaide geat vurdet.

Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji oaivvilda ahte vuoigatvuolta välljet dikšunbáikki fertet almmuhuvvot vel čielgaseappot, ja maid dai sihkarastit ahte ekonomiiija ii billis láchkanannejuvvon pasieanta- ja geavaheddjiidvuoigatvuodaid. Jus mis ii leat fálaldat dahje doarvái kapasitehta muhtin guovllus riikkas, de fertet oažžut divššu eará guovllus riikkas. Dat ii galgga leat nu ahte don galggat hilgojuvvot du álbmotregistrerejuvvon čujuhusa geažil.

Máksu go ii boade diibmui

Mii oažžut jeavddalaččat jearaldagaid iežasmávssu birra dearvvašvuodaveahkis. Muhtumat dain leat mávssu birra go pasieanta iešguđet sivaid geažil ii leat boahtán iskkadeapmái dahje dikšumii. Dasa sáhttet leat mánga siva. Soai sáhttet šaddan buohccin seamma beavvi, eai muitte lea gohččojuvvon dahje leat vajálduhtán soahpamuša. Muhtimat reagerejit olles dán divadii, ja earát fas reagerejit sturrodahkii. Divadat lea stuorát go dábalaš iežasoassi, ja ii ge leat mielde friijakoarttas.

Máksogáibádusa duogábealde dain dilálašvuodain go pasieanta ii boade sohppojuvvon diibmui leat guokte váldoákka. Deháleamos ágga lea go pasieantta ii boade doavt-terdiibmui dagaha ahte resurssat dearvvašvuodabálvalusas eai ávkkástallojuvvo. Go pasieanta ii boade šiehtadussii, dahje go lea diŋgon hui oanehis áiggi ovddalgihtii, de ii leat bálvalusas vejolašvuhta fállat dán šiehtadusa eará pasientii. Dearvvašvuodabargit ja fysalaš lanjat báhcet dalle geavatkeahtá. Nubbi ágga lea ekonomalaš; bálvalusbáiki massá sisaboáđu, sihke iežasoasi ja Helfo refušuvna bokte.

Pasieanta- ja geavaheddjiidáit-tardeaddji ipmirda ákkaid manne gáibidit divada go pasieanta ii boade šihttojuvvon diibmui, seammás go mii oaidnit ahte dat sáhtá leat unohas. Sáhtá leat nu ahte lea buozalmasvuhta dahje vahát man geažil lea veadjemeahttun boahtit dear-

vvašvuodabálvalussii. Dat soaitá leat dáhpáhuvvan maŋemus jándoris, dahje vahkkoloahpas. Earáin sáhtá vahát dahje buozalmasvuhta dahkat váttisin beassat bálvalusbáikái. Eanas bálvalusbáikkiin gáibiduvvo ahte jus galgá divada garvit, de fertejit sii oažžut dieđu maŋimusat 24 diimmu ovdal šiehtadusa, ahte pasieanttas ii leat vejolašvuhta boahtit, earret vahkkoloahpaid ja bassebeiviid.

Lea dehálaš ahte bálvalusbáikkít dahket álkin duodai geavahit vejolašvuoda diŋgot diimmu eret. Pasieanttat muitalit midjiide ahte ii leat leamaš vejolaš beassat telefuvna bokte hupmat, ahte lea váttis diehtit movt mii sáhttit cealkit eret diimmu, dahje ahte diehtu ja diimmu eretcealkin dahje buozalmasvuhta ii leat boahtán ovdan. Dalle lea váttis noađuhit pasieantta, ja šaddá lunddolaš bidjat ovddasvástádusa ja riskka massojuvvon dietnasa ovddas bálvalusbáikái.

Gáibidit mávssu go ii boade diibmui lea "sáhtá-njuolggadus". Muhtin dáhpáhusain sáhtá bálvalusbáiki välljet ahte ii gáibit mávssu go pasieanta ii boade diibmui. Sii geavahit iešguđet muddui dan vejolašvuoda ahte eai gáibit divagiid, mii fas dagaha sierralágan noađi ja goluid pasieanttaide.

Iešmáksu nuoraide

Dearvvašvuodaveahki berre leat nuvttá sihke mánáide ja nuoraide, maid dai nuoraide geat leat badjel 16 jagi.

Nuorat, geat leat deavdán 16 jagi, mearridit iežaset dearvvašvuoda, ja ovdasteaddjit eai beasa oaidnit nuora medisiinnalaš dieđuid. 16-jahkásaš sáhtta muhtun spiehkastagain mearridit galgá go váhnemiidda dieđihuvvot vai ii go dárbbasit dearvvašvuodaveahki, muhto sii dárbbasit máksit iežasosi. Ollugiidda dat mearkaša ahte sii fertejit jearrat váhnemiin ruđa dása. Mii oaivvildit ahte dat gáržžida nuoraid vejolašvuoda ollašuttit dehálaš beliid dan bokte ahte leat dearvvašvuodari- evttálaš válddálaš.

Mii vuorjašuvvat go nuorat eai oza dearvvašvuodaveahki, vaikko sis lea dárbu. Fástadoaktára galledemiid lohku njiedjá maŋŋil go leat deavdán 16 jagi, mii ii dárbbaslaččat speadjalastte nuoraid dárbbu dearvvašvuodaveahkkái.

Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji oaivvilda ahte máksingeatnegasvuohta nuoraide maŋŋil go leat deavdán 16 jagi rihkku prinsihpa ahte ovttáárvosaččat oažžut dearvvašvuodabálvalusaid beroškeahttá ekonomalaš stáhtus. Lea dehálaš ođdasit árvvoštallat njuolggadusaid iešmávssuid hárrái vai sihkkarastá nuoraide vuoigatvuoda dárbbaslaš dearvvašvuodaveahkkái.

Stuora erohusat suohkanin mat galget fállat doarjaga oapmahaččaide

Jus váhnemis dahje eará fuolaheaddjis lea erenoamáš lossa fuolahusbargu, galgá suohkan fállat dárbbaslaš oapmahašdoarjaga nu go oahpahusa ja bagadallama, geahpádušdo- aibmabijuid ja fuolahusdoarjaga. Geahpideaddji bálvalusat sidjiide geain leat erenoamáš lossa fuolahanbarggut mánáide geat dárbbasit ollu veahki, eai doaimma doarvái bures. Heajos oahpahus ja bagadeapmi dagaha ahte bearrašat eai nagot birget gáibideaddji fuolahusdilis. Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji oaidná ahte bearrašat, geat dárbbasit ollu veahki, geavahit ollu áiggi ja návccaid guorahallat makkár bálvalusaid sáhttet ohcat veahki. Ollugat vásihit ahte ohcanproseassa lea lossat, sii fertejit dávjá dárkilit duodaštit makkár dárbbut sis leat, áššemeannudanái- gi lea guhki ja dávjá biehttaluvvo- jit ohcamušat. Mii fas addá guhkes váidinvuoruid. Mii oaidnit maid dai ovdamearkkaid das, ahte juolluduvvon bálvalusat eai addojuvvo.

Suohkan galgá fállat koordináhtora ja ráhkadit individuálalaš plána ássiide geat dárbbasit guhkesáigásaš ja koordinerejuvvon bálvalusaid. Dát galgá sihkkarastit bálvalusfálaldaga oktiiveivejumi. Mánáidkoordináhtor, koordináhtor ja individuálaplána galget maid ložžet dili. Mánáidkoordináhtora vuoigatvuohta lága bokte nannejuvvui borgemánus 2022. Leat stuora erohusat das ahte lea go suohkaniin

reála mánnákoordináhtora fálaldat, ja ožžotgo bearrašat duodai veahki mii lea jurddašuvvon ortnegiin. Min ipmárdus lea ahte dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa bargiin ii leat doarvái máhttu das maid mánáidkoordináhtorrolla mielddisbuktá, ja ahte sii eai leat organiserejuvvon nu ahte sáhttet bargat daid bargguid mat gullet mánáidkoordináhtorii. Mánáidkoordináhtor galgá fuolahit ahte buot bálvalusfálaldagat oktiordnejuvvojit, ii dušše dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusat. Dasa lassin lea bearrašis riekti oažžut mánnákoordináhtora, ii leat dušše mánná.

Mii vásihit ahte koordineren dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusain lea hui váilevaš ollu min áššiin. Bálvalusat mieđihuvvojit, muhto suohkan ii nagot addit daid albma ládje. Duohta dilis lea de bearaš mii báhcá ovddasvástádusain ja bargguin.

Pasieanta- ja geavaheddjiidáit-tardeaddji oaidná maiddá ahte erenoamáš lossa fuolahanbargu árvvoštallojuvvo iešguđet ládje suohkanin. Ovdamearkka dihte árvvoštalai okta suohkan ahte ohcciin ledje earenoamáš lossa fuolahanbarggut ja juolludii 20 diimmu fuolahanbálkká ja vihtta diimmu doarjjaolbmo. Maŋgil fárrema ođđa suohkanii, eai ožžon doarjaga. Ođđa suohkan árvvoštalai ahte ohccis eai lean nu lossa fuolahan-

barggut, vaikko veahkkedárbu ii lean rievdan.

Gulaimet oapmahaččaid muitaleame ahte fuolahusvuogádat doalvu sin gievdamii. Mii gullat sin dadjame ahte rahčamuš oažžut mánnái árvvolaš eallima lea goaridan bearraša. Váhnemat geat rahčēt manná mánáid ja oarbinaččaid ovdii. Min servodat ja ovttaskas olmmoš, dárbbša vuogádaga mii fuolaha olles bearraša go sii vásihit lossa árgabeaivvi buozalmasvuoda ja lossa fuolahanbargguid geažil. Dat ferte doaibmat sidjiide geat dan dárbbášit, ja dás lea sáhka sihke máná, vejolaš oarbinaččaid ja váhnemiid eallinkvalitehta, dearvvašvuoda ja boahhteáiggi birra. Eastadeapmi lea dehálaš. Ii oktiige boađe ávkin das ahte váilevaš fuolahus, heajos veahkeheapmi ja hejot koordinerejuvvon dearvvašvuodaveahkki buktet ođđa pasieanttaid ja ođđa dárbbuid.

Ná bargat mii buoridit kvalitehta dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas

Jahkediedáhusa sisdoallu lea vuosttažettiin vuodđuduvvon fáttáide maidda leat oahpásmuvvan go pasieanttat, geavaheaddjit, oapmahaččat ja dearvvašvuodabargit válde oktavuoda minguin 2013:s.

Go mii veahkehit ovttaskas olbmuid ja bargat ovttaskasáššiiguin, de sáhttit váikkuhit dan dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa kvalitehtii mas pasieanta lea dahje lea leamaš. Muhtumin oažžut oktavuoda daningo olmmoš háliida veahki iežas áššis. Eará háviid váldit mii oktavuoda maŋŋil dáhpáhusa, dainna sávaldagain ahte earát eai galgga dárbbasit vásihit dan seamma. Go mii váldit ovttá ášši eret ovttaskasdáhpáhusain, ja bargat vuogádagain dan sadjái go ovttaskasdáhpáhusaiguin, de sáhttit váikkuhit kvalitehtii dearvvašvuodabálvalusas máŋga pasientii máŋga bálvalusbáikkis. Mii áigut maiddái čuvget movt iešguđetlágan joavkkut vuoruhuvvojit bálvalusaid juohkimis, vai dan lánkai bargat ovttárvosaš bálvalusaid buot pasieanttaide ja geavaheddjiide.

Ovdamearka ovttaskas oktavuodaváldimis mii ovddiduvvo vuogádatáššin, lea oapmahaččat geat váldet minguin oktavuoda go váhnemii lea

biehttaluvvon oažžut buhcciidruovtusaji. Biehttaleamis čuožžu dušše ahte ohcan lea hilgojuvvon. Ii čuoččo mihkkege váidinvejolašvuodaid birra dahje manne ohcan hilgojuvvui. Oapmahaččat ožžot dieđu ahte vaikko hilgojumis ii čuoččo mihkkege hilgojumi birra, de lea vuoigatvuohta váidit hilguma. Hilgun galgá maiddái leat vuodustuvvon. Mii váldit iežamet dáhtuin oktavuoda suohkana ossodagain mii lea mearridan hilgut ášši, ja jearrat gažaldagaid sin bargovugiid birra. Bohtá ovdan ahte sis eai leat rutiinnat ákkastit biehttaleami, dahje muitalit váidinvejolašvuoda birra. Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji válddii ášši ovdan čálalaččat guoskevaš suohkanin ja muittuhii ahte biehttaleapmi galgá leat sihke čálalaččat ja ákkastuvvon. Ja ahte sii berrejit muitalit váidinvejolašvuodaid birra, ja maiddái gosa vejolaš váidin galgá sáddejuvvot. Dalle rievdadii suohkan iežas bargovugiid, ja jus suohkan biehttala addimis doarjaga, de leat sis rievttis diedut ávkin bohttevaš ohcciide.

Eará ovdamearka sáhtta leat dakkár dilálašvuodat main mii oaidnit ahte vuoigatvuohta dahje lánkaásahus

dulkojuvvo iešguđet ládje bálvalusas, ja ahte iešguđetlágan dulkon mielddisbukta iešguđetlágan práksisa. Mii sáhttit ovddidit dakkár čuolbmačilgehusa Dearvvašvuodadirektoráhtii ja bivdit láhka dulkoma. Sin láhkadulkon lea láidesteaddjin, ja mii sáhttit viidáseappot gaskkustit sin dulkoma bálvalussii, ja nu váikkuhit dasa ahte bálvalusat šaddet eanet dásseárvosaččat.

Pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji bargá buoridan dihte kvalitehta dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusas iešguđet ládje. Dat lea maid oassin dan systemáhtalaš barggus maid mii dahkat dan ektui ahte oainnusindahkat ja eanet dovddusin dahkat.

2023:s leat mii oassálastán mánggain nátionála ja báikkálaš konferánssain gos dearvvašvuodabargit leat mielde, ja doppe mii leat doallan sáhkavuoru iežamet barggu birra ja makkár čuolmmaid birra mii váldit oktavuoda.

Mii searvat, ja vuolggahit, čoahkkimiid iešguđetlágan bálvalusbáikkiiguin buot dásiin dearvvašvuodadoaimmahagas dan birra makkár hástalusaid mii oaidnit našuvnnalaččat, re- giovnalaččat ja báikkálaččat. Ja mii muitalit movt mii bargat, ja mainna mii sáhttit veahkehit.

Mii deaivvadat iešguđetlágan beroštupmiorganisašuvnnaiguin, bargiidorganisašuvnnaiguin, Stáhtahálddašeddjiin, Dearvvašvuodabearráigeahčuin ja Norgga pasieantavahátbuhtadusaiguin. Mii leat čállán mánga gulaskuddanvástádusa ja leat mielde iešguđetlágan

fierpmádagas, ráđiin ja lávdegottiin maid ulbmil lea gaskkustit iežamet vásihusaid ja váikkuhit kvalitehta dearvvašvuodabálvalusas.

Mii leat deaivvadan Dearvvašvuodadirektoráhtain, Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanttain ja Dearvvašvuoda- ja fuolahuslávdegottiin Sturradikkis ja mángga báikkálaš politihkkáriin, gos mii leat muitalan makkár hástalusaid birra mii oažžut dieđuid. Mii leat maidái searvan digastallamiidda Arendal-vahkkus ja mis lea leamaš čájáhus mas mii muitalit iežamet ja min barggu birra.

Juohke nuppi vahku searvat mii fásta lđitráđio P1+ doaimmaide gos mii addit buriid álbmotdieđuid guldaleaddjiide iešguđet vuoigatvuodaid, geatnegasvuodaid ja vejolašvuodaid birra mat gávdnojit pasieanttaide, geavaheddjiide ja oapmahaččaide.

Mii leat čállán mánga kronihka iežamet dieđuiguin mat leat almmuhuvvon kanálain mat deivet min iešguđetlágan ulbmiljoavkkuid. Min jearahallet dávjá báikkálaš ja nátionála mediat áigequovdilis áššiid birra. Sihke dakkár áššiid maid mii ieža váldit ovdan, ja dakkáriid main redakšuvnnat ieža váldet oktavuoda. Dainnago oktavuodaváldimiid lohku lea lassánan juohke jagi mañemus jagiid - almmá lassánan resurssaid haga - de lea dárbu geahčadit movt mii bargat siskáldasat. Bargu bisuhit iežas barggu kvalitehta dáhpáhuvá oktanaga go buorideapmi ja ovdáneapmi biddjojuvvo sturát fuomášupmái olles organisašuvnnas

ja organisašuvnna siskkobealde. Dan mii dahkat seammás go giedahallat oktavuodaváldimiid ja joatkit viidát olggosguvlui barggu arenain gos sáhttit muitalit vigiid, vearrivuodaid ja erohusaid birra dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusain. Jagi 2024 biddjojuvvo stuora deaddu bargui mas lea kvalitehtaovddideapmi siskkáldasat organisašuvnnas, vai Pasieanta- ja geavaheddjiáittardeaddji sáhtta addit ain buoret bálvalusaid dáláš ja boahttevaš pasieanttaide ja geavaheddjiide.

Váldde áinnas oktavuoda minguin jus dárbbasat eanet dieđuid dan birra maid mii oaidnit du bargosuorggis báikkálaččat, regiovnnaččat ja riikkadásis.

Nationála nummar: 40 50 16 00

www.pasientogbrukerombudet.no

40 50 16 00

www.pasientogbrukerombudet.no

